

А. Д. Мекшунстарший викладач кафедри соціальної роботи
Чернігівського національного технологічного університету

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Автор наголошує на тому, що компетентність є інтегральним поняттям, у якому можна виділити кілька рівнів: компетентність як здатність до інтеграції знань і навичок та їх використання в умовах вимог зовнішнього середовища, що швидко змінюється; концептуальна компетентність; компетентність в емоційній сфері, в галузі сприйняття; компетентність в окремих сферах діяльності.

Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати так, щоб вони були здатні змінити, усунути і відкоригувати негативні соціальні прояви у суспільстві. А це можливо лише у закладах освіти, які будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики в країні. Проаналізувавши, автор зауважує, що необхідно обережно підходити до використання зарубіжного досвіду, тому що і теорія, і практика соціальної й соціально-педагогічної діяльності у будь якій країні зумовлюється культурно-історичними традиціями, соціально-економічними та політичними умовами. Так, що стосується загальних тенденцій, то слід указати на інтегративний характер і міждисциплінарні зв'язки під час підготовки фахівців із соціальної роботи. Характерною рисою слід вважати також широке впровадження сучасних теоретичних концепцій, заснованих на цій інтегративності.

У статті визначено компетентність як специфічну здатність ефективного виконання конкретних дій у предметній галузі, включаючи предметне знання, особливі предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії, розкрито особливості професійної компетентності соціального працівника, який має володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також уміннями, необхідними для застосування. Доведено, що соціальна компетентність працівника – сукупність якостей, що відображають ступінь кваліфікації, рівень знань, умінь і навичок, готовності та здатності, які пов'язані із здійсненням соціальної діяльності й навичками саморегуляції, самоорганізації, що є основою самовдосконалення й професійного зростання.

Ключові слова: правова компетентність, професійна підготовка, соціальний працівник, соціально-правова діяльність, емоційно-вольова саморегуляція, ціннісно-мотиваційна сфера, професійно-особистісні якості.

Постановка проблеми. Зміцнення державності України, активізація зусиль до євроінтеграції вимагає докорінно нових підходів у реформуванні національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення мобільності, працевлаштування та конкурентоспроможності фахівців із вищою освітою.

Вища освіта сьогодні серед пріоритетних характеристик виділяє компетентність, ерудицію, індивідуальну творчість, самостійний пошук знань і потребу вдосконалення, високу культуру особистості [1, с. 94–98].

Так, для успішного виконання своїх функцій сучасний фахівець має володіти не тільки сумою загальних і спеціальних знань, умінь та навичок, але й комплексом певних якостей особистості, що забезпечують плідну роботу, тобто бути компетентним у своїй діяльності.

Одним із найважливіших умов для досягнення професійної успішності соціального працівника є висока соціально-правова компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природою цих питань цікавились такі дослідники, як Д. Бирик, А. Войтик, Л. Завацької, А. Капської, Т. Сили, О. Торубари та ін.

Окремі питання підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах ВНЗ розглянуті С. Белічевою, М. Гарашкіним, Д. Годлевською, І. Зимньою, О. Карпенко, М. Лукашевич, В. Поліщук, Л. Топчій, О. Файчук та ін.

Слід зауважити, що недостатньою є кількість досліджень, пов'язаних зі специфікою формування правової компетентності майбутніх соціальних працівників у період навчання у вищому навчальному закладі з урахуванням використання особливостей сучасних методик та технологій, сучасних кваліфікаційних вимог до професіоналізму фахівців.

Мета статті – розкрити актуальні потреби вищої освіти в підготовці фахівців соціальної сфери в мегах конкурентному соціумі.

Виклад основного матеріалу. Розвиток соціальної роботи в нашій країні з усією очевидністю показав необхідність професіоналізації цієї гуманної практики, що вимагає підвищеної уваги до формування професійної компетентності соціального працівника. Його ефективність багато в чому залежить від умінь, досвіду, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та професійної компетентності. Компетентний соціальний праців-

ник має володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також уміннями, необхідними для застосування.

Компетентність є інтегральним поняттям, у якому можна виділити кілька рівнів: компетентність як здатність до інтеграції знань і навичок та використання в умовах вимог зовнішнього середовища, що швидко змінюються; концептуальна компетентність; компетентність в емоційній сфері, в галузі сприйняття; компетентність в окремих сферах діяльності.

Компетентність визначається як:

- поєднання психологічних якостей, а також психологічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально в нестандартних ситуаціях;
- знання своєї справи та можливих способів і засобів для виконання намічених цілей та завдань;
- здатність особистості об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася і прийняти адекватне рішення.

Австралійський дослідник Т. Хоффман стверджує, що поняття компетентності можна виразити трьома способами:

- видимі й реєстровані результати діяльності;
- як деякі стандарти виконання діяльності;
- особистісні властивості, що визначають ефективність тієї чи іншої діяльності.

Дж. Равен визначає компетентність як специфічну здатність ефективного виконання конкретних дій у предметній галузі, включаючи предметне знання, особливі предметні навички, способи мислення, розуміння відповідальності за свої дії. Він виділяє «вищі компетентності», які передбачають наявність у людини високого рівня ініціативи, здатності організовувати людей для виконання поставлених цілей, готовності оцінювати й аналізувати соціальні наслідки своїх дій.

Як видно з аналізу, в поняття «компетентність» уміщується здатність особистості успішно виконувати певну професійну діяльність. Тому компетентність визначається виходячи з аналізу видів діяльності, виконуваних фахівцями під час розв'язання завдань у певній професійній галузі.

Безсумнівно, компетентність – багаторівневе утворення з компонентами когнітивного, експресивного та інтерактивного характеру. Це складна єдина система внутрішніх психологічних складників і властивостей особистості професіонала-фахівця, що вміщує знання та вміння. Формується зв'язок і з глибинними властивостями особистості, і з потребою в спілкуванні, упевненістю в собі і самооцінкою. Компетентність уміщує такі характеристики, як відповідність особистості важливості справи, результативність та успіх у проблемних ситуаціях. Сюди додається і знання наслідків застосування конкретних способів та впливу, а також ефективності.

У процесі вирішення професійного завдання необхідно виконувати окремі види діяльності. Кількість видів діяльності, які можна виділити під час виконання завдання, залежить від його складності, напрямку, якостей фахівців, що беруть участь у його вирішенні.

Соціальні працівники, здійснюючи соціально-правову діяльність, досить часто змушені стикатися з питаннями надання консультативно-правової допомоги.

Аналіз професійної діяльності соціальних працівників показує, що вони не тільки осмислюють, але й вирішують безпосередньо практичні завдання з надання соціально-правової, консультативної допомоги. Тому соціальний працівник повинен [2, с. 164]:

- мати хорошу професійну підготовку та знання в різних галузях законодавства;
- володіти достатньо високою правовою культурою, бути високоерудованою людиною;
- володіти інформацією про сучасні політичні, соціальні та економічні процеси в суспільстві, мати широку обізнаність про різні соціальні групи населення;
- мати професійний такт, здатний викликати симпатію і довіру в оточення, дотримуватися професійної таємниці, делікатності у всіх питаннях, які зачіпають сторони життя людини;
- володіти емоційною стійкістю, вміти сумлінно виконувати свій обов'язок, залишаючись спокійним, доброзичливим та уважним до підопічного;
- уміти приймати потрібне рішення в несподіваних ситуаціях, чітко формулювати свої думки, грамотно і дохідливо їх викладати.

Соціально-правова компетентність складається з компонентів. Кожен компонент розглядається в структурі реалізації соціально-правової діяльності соціального педагога (відповідно до специфіки норм права). Для їх виявлення вивчено кваліфікаційні характеристики та нормативно-правові документи, що регламентують професійну діяльність соціального працівника, вимоги державного освітнього стандарту вищої професійної освіти.

Отож, соціально-правова компетентність, як і будь-яка інша, вміщує такі структурні компоненти:

- мотиваційний – мотиви, цілі, ціннісні установки фахівця, припускає ставлення до професійної діяльності як до цінності; потреба в розвитку своєї соціально-правової компетентності; прагнення до особистісного самовдосконалення. Функціональне призначення мотиваційно-ціннісного компонента полягає в тому, що його сформованість опосередковує розвиток інших компонентів соціально-правової компетентності;
- когнітивний – знання теоретичних і методологічних основ правознавства; нормативно-правових актів; технологій соціально-правової роботи; сучас-

них інформаційних технологій; вимог, що пред'являються до сучасного соціального працівника;

– діяльнісно-поведінковий – стиль поведінки, вибір способів поведінки та вирішення практичних завдань, уміщує умови успішної реалізації соціально-правової компетентності. Цей компонент передбачає наявність готовності фахівця до самореалізації в соціально-правовій діяльності, конкретні результати, досягнуті в процесі її здійснення, основні якості, притаманні на поведінковому рівні, розвиток здатності вирішувати соціально-правові завдання;

– ціннісно-смысловий – сукупність психологічних характеристик особистості (професійно значущі якості професіонала-фахівця і його цінності), готовність до прояву особистої ініціативи; ціннісне ставлення до професії; готовність працювати з нужденними; ціннісне ставлення до подій;

– емоційно-вольової – емоційно-вольова саморегуляція поведінки особистості в ситуації професійної діяльності з метою досягнення високих результатів. Прояв емоційно-вольової активності вміщує емоційність як позитивний емоційний фактор, реакцію на успіх і невдачу, емотивність (як ціннісний показник усвідомлення суб'єктом необхідності соціально-правової діяльності), позитивне активне емоційне забарвлене ставлення до особистісного та професійного самовдосконалення;

– рефлексивний – відстеження людиною цілей, процесу та результатів своєї діяльності, а також самооцінку спеціаліста на основі самосвідомості й рефлексії, тобто усвідомлення та оцінювання тих внутрішніх змін, які в ньому відбуваються. Тільки адекватна самооцінка забезпечує успіх у розвитку соціально-правової компетентності. Рефлексія людини (як суб'єкта соціально-правової компетентності) охоплює всі її компоненти: осмислення власного рівня професійної компетентності, стилю поведінки, особливостей ціннісно-мотиваційної сфери та інших питань.

Професіоналізм фахівця із соціальної роботи вміщує здатність аналізувати ситуацію, правильно її сприймати, брати до уваги всі наявні альтернативи та робити необхідний вибір; уміння встановлювати контакт із людьми, здійснювати диференційований підхід до клієнтів; використовувати в соціальній роботі технології проектування, моделювання та інші [6, с. 233].

Головним внутрішнім стимулом праці в соціальній сфері є альтруїстична мотивація – бажання фахівців із соціальної роботи приносити користь своїм клієнтам і суспільству. Також до значимих внутрішніх стимулів відносять можливість постійного прояву самостійності, ініціативи і творчості в роботі. До зовнішніх стимулів належить суспільне визнання важливості професії соціального працівника, усвідомлення необхідності її здійснення для підвищення соціального здоров'я і благопо-

луччя громадян, прояв поваги з боку оточуючих [5, с. 32–38].

Професійна компетентність соціального працівника зумовлена сукупністю його професійних знань, умінь, навичок; комплексом психологічних особливостей та професійно важливих якостей і здібностей. Здатність досягати найвищих успіхів у професійній діяльності багато в чому залежить від самооцінних здібностей (самоконтроль, самовдосконалення, самоосвіта). Фахівець має бути психологічно готовим до діяльності в соціальній сфері, мати сформоване професійне мислення, вміти самостійно аналізувати конкретну ситуацію, оцінювати можливі наслідки та брати відповідальність за обрані рішення, які часто пов'язані з життям людини.

Соціальний працівник, який не одержав спеціальних і наукових знань щодо роботи з тією чи іншою категорією населення, не може приступати до професійної діяльності. Однак (за наявності необхідних знань) фахівець має вдосконалювати свої практичні навички, оскільки об'єкт, на який спрямована діяльність, постійно змінюється [2, с. 164].

Завдання соціального працівника полягає у тому, щоб допомогти клієнтові знайти себе, своє місце в динамічно мінливому світі, зорієнтуватися в нових соціальних відносинах. Фахівець із соціальної роботи мусить мати навички саморегуляції, самоорганізації (уміти опановувати свої думками, почуття, поведінку, проводити самоспостереження), що є основою самовдосконалення й професійного зростання. У важких або екстремальних умовах діяльності, коли зовнішні або внутрішні фактори викликають порушення нормальної діяльності функціональних систем, виникає природна потреба відновити рівновагу, збалансованість психічних процесів. У результаті усвідомлення ситуації з'являється мотив тієї або іншої дії з метою пристосування до нестандартної обстановки, відбувається активізація системи психічної саморегуляції, виникає потреба «зібратися», «мобілізуватися», «перебудуватися». Це характерно для початку рефлексії, коли найчастіше запускається механізм самоаналізу й самооцінки, вироблення й прийняття рішень [2, с. 164].

Діяльність соціального працівника має слугувати створенню атмосфери комфорту та безпеки особистості, забезпеченню охорони життя та здоров'я громадянина, створенню гуманних здорових відносин у соціальному середовищі. Професійний успіх соціального працівника визначається результативністю його діяльності, а результат залежить від професійних можливостей фахівця соціальної сфери [3, с. 74].

Якщо вести мову про особистісний аспект майбутньої діяльності соціального працівника,

то він передбачає розкриття можливостей суб'єкта, формування його мотивів, інтересів, професійно-особистісних якостей у процесі цілеспрямованої взаємодії на рівні «педагог-студент», урахувавши те, що соціальний працівник має працювати в системі «людина-людина», то при цьому більші вимоги ставляться до професійно-особистісних якостей.

Висновки і пропозиції. Таким чином, компетентність є важливою умовою успіху діяльності соціального працівника та показником його можливостей подальшої професійної діяльності. Поняття «компетентність соціального працівника» складається з наявних у майбутнього фахівця соціальної сфери професійних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, уміння застосовувати здобуті знання, вміння та навички на практиці. Рівень компетентності соціального працівника визначається ступенем сформованості цих елементів, удалому поєднанні, що є запорукою якісної, ефективної діяльності на професійній ниві.

Наразі є необхідність поглибленого вивчення методичних основ формування правової компетентності у майбутніх соціальних працівників.

Список використаної літератури:

1. Жильцова И.Ю. Компетентностный подход в социально-гуманитарном образовании. Вестник социально-гуманитарного образования и науки. Екатеринбург: Издательство УМЦ УПИ, 2011, № 1. С. 94–98.
2. Карпенко О.Г. Професійне становлення соціального працівника: навч.- метод. посібник. Київ: ДЦССМ, 2004. 164 с.
3. Карпенко О.Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти: Монографія; [за ред. С.Я. Харченко]. Дрогобич: Коло, 2007. 374 с.
4. Кремень В.Г. Освітнянський простір і соціальна робота в Україні: концептуальні засади взаємовпливу. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. Київ, 2003. № 4. С. 5–11.
5. Панов А.М. Социальная работа как наука, вид профессиональной деятельности и специальность в системе высшего образования. Социальная работа. Москва, 1995. № 9. С. 32–38.
6. Холостова Е.И. Профессионализм в социальной работе: учебное пособие. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2007. 233 с.

Mekshun A. Sustainable qualities of higher education for preparation of future social workers

The author emphasizes that competence is an integral concept, in which it is possible to distinguish several levels: competence – as the ability to integrate knowledge and skills and their use in conditions of rapidly changing environment requirements; conceptual competence; competence in the emotional sphere, in the field of perception; competence in certain spheres of activity.

Professionals for social services should be prepared so that they were able to modify and eliminate negative social manifestations in society. This is possible only in educational institutions that build on learning new positions and take into account the trends of social policy in the country. By concentrating on the opinion that the activities of social workers should be oriented on work with all groups of people, children and adults, their families and the elderly; it should be aimed at enhancing socio-cultural and socio-educational functions of society, the family, the community and the individual. The social worker called to create a system of social care and self-identity, create the conditions most favored the psychological comfort. In order to achieve the goal – to help people – must unite the efforts of social workers, all specialists in social and social and educational fields. Analyzing the author observes that need very careful to use foreign experience, because the theory and practice of social and socio-educational activities in any country is conditioned by the cultural and historical traditions, socio-economic and political conditions. As for the general trends, it should be noted integrative and interdisciplinary nature of links with training in social work. A characteristic feature should be considered as a broad introduction of modern theoretical concepts based on this interactivity. The author emphasizes that competence is an integral concept, in which it is possible to distinguish several levels: competence – as the ability to integrate knowledge and skills and their use in conditions of rapidly changing environment requirements; conceptual competence; competence in the emotional sphere, in the field of perception; competence in certain spheres of activity. The article defines the competency as a specific ability to perform particular actions in the subject area efficiently, including specific subject knowledge, some subject skills of a special kind, ways of thinking, sense of responsibility for their actions and the article also reveals some peculiarities of a social worker professional competence of the social worker who should master the methods, techniques and technologies of social work, and the skills required for their application. It is proved that the social worker's competence is a set of qualities which reflect the degree of qualification, level of knowledge and skills, willingness and ability, related to the implementation of social work skills and skills of self-regulation, self-organization which is the basis of self-improvement and professional growth.

Key words: legal competency, professional training, social worker, social and legal activity, emotional and volitional self-regulation, motivation sphere, professional and personal characteristics.